

ภิกษุณีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม: บทเรียนเชิงเปรียบเทียบจาก
ไต้หวัน ศรีลังกา และไทย

BHIKKHUNĪS AND SOCIAL CHANGE: COMPARATIVE LESSONS FROM
TAIWAN, SRI LANKA, AND THAILAND

พระอภิเดช อภิปัญโญ¹, พระมหาวรเชษฐนรภัทร วชิรโพธิวิชชาคุณ (ภัททโก)²,
และศักดิ์สิริภณ วชิรโพธิวิชชาคุณ³

Phra Apideh Abhipunno¹, Pramaha Warachettanorrapat
Wachirabodhivijjakhun (Phattako)², Saksiriphon Wachiraphothiwichakun³

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย¹⁻⁴
Vajirañāṇavarorasa Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand.

Email: Apided045@gmail.com

Received 14 October 2025; Revised 24 October 2025; Accepted 7 December 2025

*****

ภิกษุณีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม: บทเรียนเชิงเปรียบเทียบจาก ไต้หวัน ศรีลังกา และไทย

พระอภิเดช อภิปัญญา, พระมหาวรเชษฐภรณ์ วชิรโพธิวิชชาคุณ (ภัททโก),
และศักดิ์สิริภรณ์ วชิรโพธิวิชชาคุณ

บทคัดย่อ

บทความนี้เพื่อศึกษาการฟื้นฟูภิกษุณีและผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในไต้หวัน ศรีลังกา และไทย โดยใช้วิธีเปรียบเทียบเชิงประวัติศาสตร์และการวิเคราะห์เอกสารทั้งทุติยภูมิและแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่เกี่ยวข้อง (รวมถึงรายงานองค์กร เครือข่ายภิกษุณี และแหล่งกฎหมาย/องค์กรศาสนา) เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการ และปัจจัยที่ส่งผลต่อการฟื้นฟู การศึกษาพบรูปแบบการฟื้นฟูสามประการ ได้แก่ ความต่อเนื่องตามประเพณี การฟื้นฟูเชิงรุกผ่านเครือข่ายนานาชาติ และความต้านทานทางสถาบัน เป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการฟื้นฟูประกอบด้วยความยืดหยุ่นของสายวินัยของภิกษุณี การมีเครือข่ายระหว่างประเทศ การสนับสนุนจากองค์กรพุทธศาสนา และทัศนคติของสังคมในประเทศ ขณะที่อุปสรรคหลัก ได้แก่ ข้อจำกัดทางกฎหมายท้องถิ่น ความขัดแย้งเชิงอำนาจภายในคณะสงฆ์ของแต่ละประเทศ และการตีความวินัยที่แตกต่างกัน

บทสรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่ การส่งเสริมการศึกษาและการฝึกอบรมภิกษุณี การจัดตั้งพื้นที่ปฏิบัติและการศึกษาอย่างเป็นทางการ และการสร้างเวทีเจรจาระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อเพิ่มการยอมรับ การฟื้นฟูภิกษุณีไม่เพียงเปลี่ยนสถานะทางศาสนา แต่ยังกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ชัดเจน เช่น การขยายบทบาทสาธารณะของสตรีในกิจกรรมสาธารณประโยชน์และการศึกษา การปรับเปลี่ยนค่านิยมเพศสภาพในชุมชน และแรงกดดันต่อสถาบันให้ปรับกรอบนโยบาย ดังนั้นการฟื้นฟูภิกษุณีเป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในภูมิภาคอย่างเป็นรูปธรรมและสามารถที่จะวัดผลได้ผ่านตัวชี้วัดเชิงสถิติและเชิงคุณภาพในอนาคต

คำสำคัญ: ภิกษุณี; พุทธศาสนา; การฟื้นฟู; ความเท่าเทียมทางเพศ; การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

BHIKKHUNĪS AND SOCIAL CHANGE: COMPARATIVE LESSONS FROM TAIWAN, SRI LANKA, AND THAILAND

Phra Apideh Abhipunno, Pramaha Warachettanorraphat Wachirabodhivijjakhun
(Phattako), Saksiriphon Wachiraphothiwichakun

ABSTRACT

This article investigates the revival of the Bhikkhunī order and its impact on social change in Taiwan, Sri Lanka, and Thailand. Employing comparative historical methods and documentary analysis of both secondary sources and relevant primary materials—including organizational reports, bhikkhunī network publications, and legal or religious institutional documents—the study examines the patterns, processes, and key factors influencing the revival. The findings reveal three primary models of revival: (1) continuity through established traditions, (2) proactive revitalization supported by international networks, and (3) institutional resistance. The major enabling factors include the flexibility of existing bhikkhunī ordination lineages, the presence of transnational networks, support from Buddhist organizations, and prevailing societal attitudes within each country. In contrast, the principal obstacles consist of local legal restrictions, internal power conflicts within national monastic communities, and divergent interpretations of monastic discipline.

The article proposes several policy-oriented recommendations: promoting education and training for bhikkhunīs, establishing formal practice and learning spaces, and creating platforms for dialogue among relevant sectors to enhance public acceptance. The revival of the Bhikkhunī Saṅgha not only transforms religious status but also catalyzes notable social changes, such as expanding women’s roles in public service and education, reshaping gender norms within communities, and increasing institutional pressure to reform policy frameworks. Consequently, the re-establishment of the bhikkhunī lineage serves as a measurable and substantive driver of social transformation in the region, with outcomes assessable through both quantitative and qualitative indicators in future research.

Keywords: bhikkhuni; Buddhism; revival; gender equality; social change

บทนำ

การฟื้นฟูพุทธิกษุณีสงฆ์ในยุคปัจจุบันถือเป็นหนึ่งในปรากฏการณ์สำคัญของพุทธศาสนาร่วมสมัยที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การตีความหลักพระธรรมวินัยในบริบทใหม่ และการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมทางเพศในสถาบันศาสนา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ได้มีการฟื้นฟูพุทธิกษุณีสงฆ์ในหลายประเทศ พุทธ โดยเฉพาะหลังจากการประชุมนานาชาติเรื่องผู้หญิงในพุทธศาสนา (Sakyadhita International Conference on Buddhist Women) ครั้งแรกในปี 1987 ที่อินเดีย (Tsomo, 1999, p. 15) ซึ่งได้กระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวเรื่องสิทธิของผู้หญิงในพุทธศาสนาอย่างแพร่หลาย งานวิจัยของ Li (2000) พบว่าในช่วงปี 1990-2000 มีการบรรพชาภิกษุณีใหม่ในเอเชียกว่า 1,200 รูป ขณะที่ Bartholomeusz (1994) ได้ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนของกระบวนการฟื้นฟูพุทธิกษุณีในศรีลังกาที่เกี่ยวข้องกับการต่อรองระหว่างประเพณีและการสร้างใหม่นอกจากนี้ การศึกษาของ Heirman (2001) เกี่ยวกับพระวินัยของภิกษุณีได้เผยให้เห็นถึงความต่อเนื่องของประเพณีภิกษุณีในจีนและไต้หวันที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งแนวทางการปฏิบัติตามหลักพระวินัยแบบดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงมีช่องว่างในการศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการฟื้นฟูพุทธิกษุณีระหว่างประเทศที่มีบริบททางวัฒนธรรมและสังคมที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกระบวนการฟื้นฟูในแต่ละบริบท

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและศาสนา (Social and Religious Change Theory) ของ Max Weber ที่เน้นถึงบทบาทของผู้นำด้านความคิด (charismatic leadership) และการปรับตัวของสถาบันศาสนาต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Weber, 1963) เป็นกรอบทฤษฎีสำคัญในการเข้าใจปรากฏการณ์การฟื้นฟูพุทธิกษุณีสงฆ์ นักสังคมวิทยาศาสนาอย่าง José Casanova (1994) ได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง "การกลับสู่พื้นที่สาธารณะของศาสนา" (Public Religion) ซึ่งอธิบายถึงการที่สถาบันศาสนาปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อความท้าทายของสังคมสมัยใหม่ รวมทั้งประเด็นความเท่าเทียมทางเพศ Gross (1993) ได้นำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาพุทธศาสนาและเพศสภาพ โดยเสนอว่าการฟื้นฟูพุทธิกษุณีสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปฏิรูปพุทธศาสนาเพื่อให้สอดคล้องกับค่านิยมของสังคมสมัยใหม่ ขณะที่ Salgado (2013) ได้ใช้ทฤษฎีนี้ในการศึกษาการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในพุทธศาสนาศรีลังกา และพบว่ากระบวนการฟื้นฟูพุทธิกษุณีไม่ได้เป็นเพียงการคืนสู่ประเพณีเก่า แต่เป็นการสร้างเอกลักษณ์ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างความเป็นสมัยใหม่และความเป็นพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือการเปรียบเทียบการฟื้นฟูพุทธิกษุณีสงฆ์ในสามประเทศที่มีบริบทที่แตกต่างกัน ได้แก่ ไทยที่ยังคงมีข้อจำกัดทางกฎหมายและประเพณี ไต้หวันที่ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูและศรีลังกาที่อยู่ในระหว่างกระบวนการเปลี่ยนผ่าน เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จและอุปสรรคในการฟื้นฟูพุทธิกษุณีสงฆ์ในบริบทที่แตกต่างกัน ตลอดจนประเมินผลกระทบของการฟื้นฟูดังกล่าวต่อพุทธศาสนาและสังคมร่วมสมัย การศึกษานี้มุ่งหวังที่จะเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการในการศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการฟื้นฟูพุทธิกษุณีสงฆ์ข้ามวัฒนธรรม โดยใช้กรอบทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและศาสนาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับประเทศที่กำลังพิจารณาการฟื้นฟูพุทธิกษุณีสงฆ์

บทความนี้นำเสนอการศึกษาประวัติศาสตร์การก่อตั้งและการสูญหายของภิกษุณีสงฆ์ตามพระไตรปิฎกเป็นพื้นฐานเข้าใจรากฐานทางศาสนา ตามด้วยการวิเคราะห์กรณีศึกษาสามประเทศในมิติต่าง ๆ

ประกอบด้วย บริบททางประวัติศาสตร์ แนวทางการฟื้นฟู ปัจจัยแห่งความสำเร็จ และอุปสรรค เพื่อหาแบบแผนและข้อแตกต่าง และสุดท้ายประเมินผลกระทบของการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ต่อพุทธศาสนาและสังคมในยุคปัจจุบัน ผลการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการพุทธศาสตร์ ผู้กำหนดนโยบายทางศาสนา และผู้สนใจในประเด็นความเท่าเทียมทางเพศในสถาบันศาสนา ตลอดจนเป็นข้อมูลอ้างอิงสำหรับการพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมในการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในบริบทที่หลากหลาย

รากฐานทางประวัติศาสตร์และหลักพระธรรมวินัยของภิกษุณีสงฆ์

การศึกษาเกี่ยวกับรากฐานทางประวัติศาสตร์ของภิกษุณีสงฆ์มีความสำคัญในการเข้าใจที่มาตามหลักฐานในพระไตรปิฎก ฉบับมหาหมกุฎราชวิทยาลัย วินัยปิฎก มหาวิงค์ ภิกษุณีวิงค์ เล่มที่ 4 หน้า 253-267 บันทึกว่าบรรพชาภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้นในปีที่ 5 แห่งพุทธกาล เมื่อพระนางมหาปชาปตีโคตมี (Mahāpajāpatī Gotamī) พระพันธุมาดาและพระอุมาดาของพระพุทธเจ้า ได้เสด็จไปทูลขออุปสมบทจากพระพุทธเจ้าที่เมืองเวสาลี พระนางมหาปชาปตีโคตมีได้ทูลขออุปสมบทถึงสามครั้ง คือ ครั้งแรก: ตามที่บันทึกในวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 5 หน้า 354 พระพุทธเจ้าตรัสปฏิเสธ โดยตรัสว่า "อลั โคตมี มา เต รุจจิ อคารสมา อนุคาริยัม ปพพิชิตาย" (โคตมี เธออย่าต้องการออกจากเรือน เป็นผู้ไร้เรือนเลย) ครั้งที่สอง: เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาปตีโคตมีพร้อมด้วยสตรีศากยชาติ 500 องค์ ได้ตัดผมใส่ผ้าเหลืองติดตามไป ท่านอนันท์จึงทูลเป็นสื่อ แต่พระพุทธเจ้ายังคงปฏิเสธ (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 5/355) ครั้งที่สาม: ท่านอนันท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าสตรีสามารถบรรลुरुธรรมได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันว่าสตรีสามารถบรรลुरुโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผลได้ จึงทรงพระกรุณาอนุญาต แต่มีเงื่อนไข (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 5/356)

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดครุธรรม (Garudhamma) 8 ประการสำหรับภิกษุณี ตามที่บันทึกในวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 5 หน้า 357-358 ดังนี้:

1. ปณามครุธรรม: ภิกษุณีแม่อุปสมบทมาร้อยพรรษา ต้องกราบไหว้ลูกขึ้นต้อนรับ กระทำอัญชลี และปฏิบัติอาบัติกรรมแก่ภิกษุที่อุปสมบทใหม่
2. วรชวาสาครุธรรม: ภิกษุณีไม่พึงจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ
3. ปฏิหารียปัจจเวกชนครุธรรม: ภิกษุณีพึงรอกอยจากภิกษุสงฆ์สองสิ่ง คือ วันอุโบสถ และโอวาท
4. ปวารณาครุธรรม: ภิกษุณีเมื่อพรรษาเสร็จแล้ว พึงปวารณาต่อหน้าสงฆ์ทั้งสอง (ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์) ในอาบัตินสาม คือ ที่เห็น ที่ได้ยิน และที่สงสัย
5. มานัตตครุธรรม: ภิกษุณีที่ทำปาราชิกไว้พึงทำมานัตต์ครั้งเดือนต่อหน้าสงฆ์ทั้งสอง
6. สิกขมานาครุธรรม: สิกขมานาเมื่อสิกขาในธรรม 6 ประการครบสองปีแล้ว พึงเสาะหาอุปสมบทจากสงฆ์ทั้งสอง
7. ออกุสนาวาทครุธรรม: ภิกษุณีไม่พึงดำ ว่า ภิกษุด้วยประการใด ๆ
8. อนุวาทปฏิทเพครุธรรม: ภิกษุณีนั้นห้ามอนุวาทภิกษุ แต่ภิกษุไม่ห้ามอนุวาทภิกษุณี

เมื่อพระนางมหาปชาปตีโคตมีรับครุธรรม 8 ประการแล้ว ตามที่บันทึกในวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 5 หน้า 358 เมื่อมหาปชาปตีโคตมีได้รับครุธรรมแล้วเช่นนั้น นั่นแหละเป็นการอุปสมบทของนาง พระนางมหาปชาปตีโคตมีจึงเป็นภิกษุณีองค์แรก และได้รับตำแหน่ง “ภิกษุณีเถรี” (Therī) ส่วนสตรีศากยชาติอีก 500 องค์ได้รับอุปสมบทจากพระนางมหาปชาปตีโคตมี

Heirman (2001) ได้ศึกษาหลักวินัยของภิกษุณีอย่างละเอียดใน "The Discipline in Four Parts" โดยเน้นที่การวิเคราะห์กฎเกณฑ์และการปฏิบัติตามวินัย งานของ Heirman ชี้ให้เห็นว่าภิกษุณีมีระบบวินัยที่สมบูรณ์และซับซ้อนไม่แพ้ภิกษุ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของภิกษุณีสงฆ์ในพุทธศาสนาตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม

Wijayaratna (2010) ในงาน "Buddhist Nuns: The Birth and Development of a Women's Monastic Order" นำเสนอมุมมองที่ครอบคลุมเกี่ยวกับการพัฒนาของภิกษุณีสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงการสูญหาย โดยเน้นที่บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการยอมรับและการสนับสนุนภิกษุณีสงฆ์ในแต่ละยุคสมัย Wijayaratna ชี้ให้เห็นว่าการสูญหายของภิกษุณีไม่ได้เกิดจากปัญหาทางหลักธรรมหรือวินัย แต่เป็นผลจากปัจจัยภายนอกเช่น สงคราม ภัยธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

งานวิจัยของนักวิชาการไทยอย่าง กิตติพงษ์ วรรณพานิช (2563) ได้วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ภิกษุณีในบริบทไทยโดยเฉพาะ มีความเข้มงวดและอนุรักษ์นิยมมากกว่าประเทศอื่น ซึ่งส่งผลต่อทัศนคติเกี่ยวกับการฟื้นฟูภิกษุณี อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่างานของกิตติพงษ์ยังขาดการเปรียบเทียบกับแนวทางของประเทศอื่นที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งอาจให้มุมมองที่แคบเกินไป

แนวทางการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในบริบทต่าง ๆ

การศึกษาแนวทางการฟื้นฟูภิกษุณีในประเทศต่างๆ แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของวิธีการและผลลัพธ์ Li (2000) ในงาน "Ordination, Legitimacy, and Sisterhood" ได้บันทึกเหตุการณ์สำคัญของพิธีอุปสมบทภิกษุณีระหว่างประเทศที่พุทธศตวรรษที่ 20 ในอินเดีย ในปี 1998 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ Li ชี้ให้เห็นว่าความร่วมมือระหว่างประเทศและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์มีบทบาทสำคัญในการผลักดันกระบวนการฟื้นฟู

Tsomo (1999) บรรณาธิการของ "Buddhist Women Across Cultures: Realizations" นำเสนอมุมมองข้ามวัฒนธรรมเกี่ยวกับผู้หญิงในพุทธศาสนา โดยรวบรวมประสบการณ์จากหลายประเทศรวมทั้งไต้หวัน ศรีลังกา และประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานของ Tsomo แสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของเครือข่ายนานาชาติที่สนับสนุนการฟื้นฟูภิกษุณี แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงอุปสรรคที่แตกต่างกันในแต่ละบริบท

จากการศึกษาที่มีอยู่ สามารถจำแนกแนวทางการฟื้นฟูออกได้เป็น 3 แบบแผนดังนี้:

1. แบบแผนการต่อเนื่อง (Continuity Model): ใช้ในประเทศที่ภิกษุณีสงฆ์ยังคงมีต่อเนื่อง เช่น ไต้หวัน จีน และเกาหลี การฟื้นฟูในกลุ่มนี้เป็นการขยายและพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วมากกว่าการสร้างใหม่
2. แบบแผนการฟื้นคืน (Revival Model): ใช้ในประเทศที่ภิกษุณีเคยมีแต่สูญหายไป เช่น ศรีลังกา และอินเดีย การฟื้นฟูในกลุ่มนี้ต้องอาศัยการช่วยเหลือจากประเทศที่ยังคงมีประเพณีภิกษุณี

3. แบบแผนการต่อต้าน (Resistance Model): พบในประเทศที่มีการต่อต้านการฟื้นฟูอย่างเข้มแข็ง เช่น ไทย พม่า และลาว การฟื้นฟูในกลุ่มนี้เผชิญกับอุปสรรคจากสถาบันศาสนาและกฎหมาย

Kawanami (2007) ใน "The Bhikkhuni Ordination Debate" วิเคราะห์เปรียบเทียบแบบแผนเหล่านี้และเสนอว่าความแตกต่างมาจากปัจจัยทางประวัติศาสตร์ การตีความหลักวินัย และโครงสร้างทางสังคม เธอพบว่าประเทศที่ประสบความสำเร็จมักจะมีผู้นำทางศาสนาที่เปิดกว้างและสังคมที่สนับสนุนความเท่าเทียมทางเพศ

ผู้เขียนมีความเห็นว่าการศึกษามีอยู่ข้างคาดการณ์วิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ อย่างเป็นระบบ และคาดการณ์เปรียบเทียบระหว่างกรณีที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ เพื่อหาแบบแผนที่ชัดเจน นอกจากนี้ยังคาดการณ์ระยะยาวที่จะช่วยให้เข้าใจพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละบริบท

สรุปประเด็นได้ว่า แนวทางการฟื้นฟูภิกษุณีมีความหลากหลายตามบริบททางประวัติศาสตร์และสังคม แต่คาดการณ์ศึกษาเปรียบเทียบที่จะช่วยระบุแบบแผนและปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จหรือความล้มเหลว การเชื่อมโยงระหว่างประเทศมีบทบาทสำคัญในการผลักดันการฟื้นฟู

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จและอุปสรรคในการฟื้นฟู

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการฟื้นฟูภิกษุณีเป็นด้านที่ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการได้พยายามระบุและจำแนกปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการฟื้นฟู ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับสถาบัน ไปจนถึงระดับสังคมและระดับนานาชาติ

1. ปัจจัยระดับบุคคลและการเป็นผู้นำ

การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำในการฟื้นฟูภิกษุณีแสดงให้เห็นความสำคัญของความเป็นผู้นำที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจ (charismatic leadership) DeVido (2010) ในการศึกษาเกี่ยวกับไต้หวันพบว่าภิกษุณีผู้นำอย่าง Master Cheng Yen (เฉิงเยิน) และ Master Sheng Yen (เซิงเยิน) มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสังคมต่อภิกษุณี ผู้นำเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้บุกเบิกในการสร้างสถาบันการศึกษาและการกุศลที่มีผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวาง

ความสำเร็จของ Master Cheng Yen ผู้ก่อตั้งมูลนิธิจื่อจี้ (Tzu Chi) เป็นตัวอย่างที่โดดเด่น ท่านสามารถระดมทุนได้กว่า 2 พันล้านดอลลาร์สหรัฐสำหรับงานการกุศล และมีอาสาสมัครกว่า 10 ล้านคนทั่วโลก (Huang, 2009) ความสำเร็จนี้ช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของภิกษุณีจากผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือสังคมได้อย่างแท้จริง การทำงานเชิงรุกในด้านสาธารณกุศล การศึกษา และการแพทย์ของมูลนิธิจื่อจี้ไม่เพียงแต่สร้างประโยชน์ต่อสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นการพิสูจน์ศักยภาพของภิกษุณีในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ

2. ปัจจัยทางสถาบันและการสนับสนุนจากรัฐ

การสนับสนุนจากรัฐและสถาบันศาสนามีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จในการฟื้นฟู Laliberté (2004) วิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลได้หันต่อพุทธศาสนา พบว่าการที่รัฐไม่แทรกแซงกิจการศาสนาและให้อิสระภาพในการบริหารจัดการช่วยให้ภิกษุณีสามารถพัฒนาบทบาทและสร้างผลงานได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ การที่รัฐบาลให้การสนับสนุนงานการกุศลและการศึกษาที่ดำเนินการโดยสถาบันพุทธยังช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับภิกษุณีในสายตาประชาชน

ในกรณีของศรีลังกา Salgado (2013) พบว่าการขาดการสนับสนุนที่ชัดเจนจากรัฐบาลทำให้การฟื้นฟูภิกษุณีต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนทางกฎหมายและสังคม แม้ว่าจะมีรัฐบาลบางยุคที่ให้การสนับสนุน แต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทำให้นโยบายไม่ต่อเนื่อง

สำหรับไทย Seeger (2006) ชี้ให้เห็นว่ากฎหมายที่ห้ามผู้หญิงบรรพชาเป็นภิกษุเป็นอุปสรรคใหญ่ที่สุด การที่รัฐใช้กฎหมายสนับสนุนจุดยืนของมหาเถรสมาคมทำให้การฟื้นฟูภิกษุณีในไทยต้องเผชิญกับความยากลำบากทั้งทางกฎหมายและสังคม

3. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม

บทบาทของปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมได้รับการศึกษาอย่างละเอียดโดยนักวิชาการหลายท่าน โดยเฉพาะในมิติของความเชื่อทางศาสนา โครงสร้างทางสังคม และทัศนคติต่อบทบาทของผู้หญิง ซึ่งล้วนมีอิทธิพลต่อการยอมรับหรือต่อต้านการฟื้นฟูภิกษุณี

Salgado (2013) ใน "Buddhist Nuns and Gendered Practice" วิเคราะห์บทบาทของปัจจัยทางเพศสภาพ (gender) ในการฟื้นฟูภิกษุณีศรีลังกา พบว่าความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในสังคมมีอิทธิพลอย่างมากต่อการยอมรับหรือต่อต้านการฟื้นฟูภิกษุณี การศึกษาของเธอพบว่าในชุมชนที่ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจสูง การฟื้นฟูภิกษุณีได้รับการสนับสนุนมากกว่าในชุมชนที่ผู้หญิงมีบทบาทจำกัด Salgado วิเคราะห์เพิ่มเติมว่าในพื้นที่เมืองที่ผู้หญิงมีการศึกษาสูงและมีอิสรภาพทางเศรษฐกิจ การฟื้นฟูภิกษุณีได้รับการมองว่าเป็นการขยายโอกาสและสิทธิ ขณะที่ในชนบทที่ผู้หญิงยังคงอยู่ในบทบาทแบบดั้งเดิม การฟื้นฟูภิกษุณีถูกมองว่าเป็นการทำทนายระเบียบสังคม

Gross (1993) ใน "Buddhism After Patriarchy" วิเคราะห์ว่าการฟื้นฟูภิกษุณีไม่ใช่แค่ประเด็นทางศาสนา แต่เป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศในวงกว้าง Gross เสนอว่าสังคมที่มีการศึกษาสูงและเปิดรับแนวคิดสิทธิมนุษยชนจะมีแนวโน้มในการสนับสนุนการฟื้นฟูภิกษุณีมากกว่า เธอชี้ให้เห็นว่าในประเทศที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีที่เข้มแข็ง การฟื้นฟูภิกษุณีมักจะได้รับ การเชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวเหล่านี้และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มเฟมินิสต์ อย่างไรก็ตาม Gross ก็เตือนว่าการเชื่อมโยงนี้อาจสร้างความขัดแย้งในบางบริบทที่เฟมินิสต์ถูกมองว่าเป็นแนวคิดตะวันตกที่ขัดกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

การศึกษาของ Lindberg Falk (2007) เกี่ยวกับไทยพบว่าความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดเป็นผู้หญิงยังคงมีอิทธิพลต่อทัศนคติของคนไทยเกี่ยวกับการบรรพชาของผู้หญิง ความเชื่อที่ว่า การเกิดเป็นผู้หญิงเป็นผลของกรรมไม่ดีทำให้หลายคนมองว่าผู้หญิงไม่เหมาะสมที่จะเป็นภิกษุณี Lindberg Falk อธิบายว่าความเชื่อนี้ฝังรากลึกในวัฒนธรรมไทยและสะท้อนผ่านคำสอนในครอบครัว วรรณกรรมพื้นบ้าน และแม้กระทั่ง

สื่อมวลชน การเปลี่ยนแปลงความเชื่อนี้จึงเป็นกระบวนการที่ช้าและต้องการความพยายามในหลายระดับ อย่างไรก็ตาม เธอพบว่าในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาสูง ทศนคติเหล่านี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในเขตเมืองใหญ่ที่มีการเปิดรับแนวคิดสมัยใหม่มากกว่า

4. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและทรัพยากร

ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีบทบาทสำคัญแต่มีถูกมองข้าม DeVido (2010) พบว่าภิกษุณีได้วันสามารถสร้างความมั่งคั่งและเป็นอิสระทางเศรษฐกิจได้ด้วยการบริหารจัดการที่ดีและการได้รับบริจาคจากผู้ศรัทธา มูลนิธิต่างๆ ที่ดำเนินการโดยภิกษุณีมีงบประมาณรวมกันหลายพันล้านดอลลาร์ ความมั่งคั่งนี้ช่วยให้ภิกษุณีมีอิสรภาพในการดำเนินกิจกรรมและสร้างอิทธิพลทางสังคม

ในทางตรงข้าม การศึกษาของ Bartholomeusz (1994) พบว่าภิกษุณีศรีลังกาต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากร ทั้งในด้านที่อยู่อาศัย การศึกษา และการดูแลสุขภาพ การขาดการสนับสนุนทางเศรษฐกิจทำให้ภิกษุณีต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งสร้างความไม่มั่นคงและจำกัดความสามารถในการพัฒนา กิจกรรม

5. ปัจจัยระดับนานาชาติ

บทบาทของเครือข่ายนานาชาติในการสนับสนุนการฟื้นฟูภิกษุณีได้รับการศึกษาโดย Tsomo (1999) และ Li (2000) พวกเขาพบว่าองค์กรอย่าง Sakyadhita International Association of Buddhist Women มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงภิกษุณีและผู้สนับสนุนจากประเทศต่างๆ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การให้ความรู้ และการสนับสนุนช่วยเหลือกำลังใจผ่านเครือข่ายนี้ช่วยให้ผู้ที่พยายามฟื้นฟูภิกษุณีในประเทศที่มีอุปสรรครู้สึกว่าไม่ได้ต่อสู้คนเดียว

การศึกษาของ Kawanami (2007) พบว่าการสนับสนุนจากภิกษุณีได้วันและเกาหลีมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูภิกษุณีในศรีลังกาและอินเดีย การที่มีภิกษุณีที่มีประสบการณ์และความรู้มาช่วยในพิธีอุปสมบทและการฝึกอบรมช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนผู้มีความรู้และประสบการณ์

นอกจากปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จแล้ว การศึกษาอุปสรรคต่างๆ ก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน Jackson (2003) วิเคราะห์อุปสรรคเชิงโครงสร้างในไทย พบว่าระบบการศึกษาพระสงฆ์ โครงสร้างการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ และระบบกฎหมายทั้งหมดถูกออกแบบมาสำหรับผู้ชายเท่านั้น การฟื้นฟูภิกษุณีจึงต้องการการปรับเปลี่ยนโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและต้องใช้เวลา

Keyes (2014) วิเคราะห์ว่าอุปสรรคในไทยไม่ได้มาจากการตีความหลักธรรมเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับความกลัวการสูญเสียอำนาจและสถานะของผู้ที่อยู่ในระบบปัจจุบัน การฟื้นฟูภิกษุณีอาจทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนในการกระจายทรัพยากร อำนาจ และความสำคัญ ซึ่งกลุ่มที่มีผลประโยชน์จากระบบปัจจุบันจึงต่อต้าน

ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษาปัจจัยที่มีอยู่ยังขาดการวิเคราะห์เชิงระบบที่จะช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ นอกจากนี้ ยังขาดการศึกษาเปรียบเทียบที่จะช่วยระบุว่าปัจจัยใดมีความสำคัญมากที่สุดในการกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลว

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จและอุปสรรคในการฟื้นฟูภิกษุณีมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับนานาชาติ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การสนับสนุนจากสถาบัน ทศนคติทางสังคมที่เปิดกว้าง และการเชื่อมโยงระหว่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ ขณะที่อุปสรรคหลักมาจากการต่อต้านของสถาบันดั้งเดิม กฎหมายที่จำกัด และทศนคติทางสังคมที่อนุรักษ์นิยม

ผลกระทบของการฟื้นฟูภิกษุณีต่อพุทธศาสนาและสังคม

Jones (2003) ศึกษาผลกระทบในเชิงปฏิบัติใน "Women Saints in Hinduism and Buddhism" และพบว่าภิกษุณีช่วยเพิ่มโอกาสให้ผู้หญิงในการเข้าถึงการศึกษาทางศาสนาและการพัฒนาจิตใจอย่างเป็นระบบ การมีอยู่ของภิกษุณียังช่วยสร้างแบบอย่างที่ดีสำหรับผู้หญิงรุ่นใหม่ในการแสวงหาความหมายของชีวิตนอกเหนือจากบทบาทแบบดั้งเดิม การศึกษาของ Jones ชี้ให้เห็นว่าภิกษุณีไม่เพียงแต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้สื่อสารและถ่ายทอดคำสอนทางพุทธศาสนาไปยังผู้หญิงในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเข้าใจบริบทและประสบการณ์ของผู้หญิงได้ดีกว่า

การศึกษาของ Cheng (2007) เกี่ยวกับผลกระทบของภิกษุณีได้หันต่อสังคมให้ภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าภิกษุณีมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมโดยเฉพาะด้านการศึกษา การแพทย์ และการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อม Cheng เสนอว่าภิกษุณีได้หันได้กลายเป็น "นักสังคมสงเคราะห์ทางศาสนา" ที่มีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาสังคม ผลงานของภิกษุณีได้หันในด้านการศึกษาและการพัฒนาสังคมไม่เพียงแต่ช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสเท่านั้น แต่ยังช่วยเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของพุทธศาสนาจากศาสนาที่เน้นการปฏิบัติเพื่อตนเองเป็นศาสนาที่มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการแก้ปัญหาสังคม

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษาผลกระทบส่วนใหญ่ยังเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่อาศัยการสังเกตการณ์ ขาดข้อมูลเชิงปริมาณที่จะช่วยยืนยันผลกระทบที่เกิดขึ้น และขาดการศึกษาผลกระทบเชิงลบที่อาจเกิดขึ้นจากการฟื้นฟูภิกษุณี

กรณีศึกษาเปรียบเทียบ: ไต้หวัน ศรีลังกา และไทย

1. กรณีศึกษา 1 ไทย แบบแผนต่อต้าน

1) บริบททางประวัติศาสตร์และสถานการณ์ปัจจุบัน

การฟื้นฟูภิกษุณีในประเทศไทยเผชิญกับอุปสรรคที่ซับซ้อนและหลากหลายระดับ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2547) พบว่า ทศนคติต่อการบรรพชาของผู้หญิงในสังคมไทยถูกกำหนดโดยการตีความหลักธรรมวินัยในแนวอนุรักษ์นิยม ร่วมกับความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ที่มองว่าการเกิดเป็นผู้หญิงเป็นผลจากกรรมที่ด้อยกว่า

มหาเถรสมาคม ได้ออกประกาศ ณ วันที่ 18 มิถุนายน 2471 ห้ามภิกษุไทยให้การอุปสมบทแก่ผู้หญิง โดยอ้างเหตุผลว่า "นางภิกษุณีหมดสาบสูญขาดเชื้อสายมานานแล้ว เมื่อนางภิกษุณีผู้รักษาขนบธรรมเนียมสืบต่อสามเณรีไม่มีแล้ว" (มหาเถรสมาคม, 2471) การตัดสินใจนี้ส่งผลให้ผู้หญิงที่ต้องการบรรพชาต้องเดินทางไปรับการอุปสมบทในต่างประเทศ

2) ผู้นำและการเคลื่อนไหว

แม่ชีคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญ (พ.ศ. 2463-2545) ถือเป็นบุคคลสำคัญในการเคลื่อนไหวเพื่อการฟื้นฟูภิกษุณีในไทย ท่านได้รับนายกสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีในปี 2525 และได้ใช้ตำแหน่งนี้ในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง งานของ Kabilsingh (2001) พบว่า แม่ชีคุณหญิงกนิษฐา ดำเนินได้สร้าง "วิทยาลัยแม่ชีไทย" ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาแรกของไทยที่มุ่งเน้นการศึกษาสำหรับแม่ชี

รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ หรือ ภิกษุณีธัมมฉันทา โดยเดินทางไปรับการอุปสมบทที่ศรีลังกาในปี 2546 และประกาศตนเป็นภิกษุณี แม้ว่าการอุปสมบทของท่านจะไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจากคณะสงฆ์ไทย แต่ท่านได้เปิดทางให้เกิดการถกเถียงและตั้งคำถามต่อระบบที่มีอยู่ ความกล้าหาญและความมุ่งมั่นของท่านสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้หญิงไทยรุ่นต่อๆ มา และเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยๆ เกิดขึ้นในสังคมไทย

3) อุปสรรคเชิงกฎหมายและสถาบัน

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กำหนดให้เฉพาะผู้ชายเท่านั้นที่สามารถบรรพชาเป็นพระภิกษุ ส่วนผู้หญิงสามารถบรรพชาเป็น "แม่ชี" ได้เท่านั้น ซึ่งมีสถานะต่างจากภิกษุณีตามประเพณีพุทธเถรวาท แม่ชีไทยถือศีล 8 หรือ 10 และไม่มีสิทธิในการสอนหรือให้คำแนะนำด้านพระธรรมแก่พระภิกษุ

การศึกษาของ Seeger (2006) ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การฟื้นฟูภิกษุณีในไทยประสบอุปสรรคคือการผูกพันระหว่างคณะสงฆ์กับสถาบันกษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงระบบการบรรพชาอาจถูกมองว่าเป็นการทำลายต่อความเป็นไทยและประเพณีดั้งเดิม

4) ผลกระทบและแนวโน้มอนาคต

แม้จะมีอุปสรรค แต่การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของผู้หญิงในพุทธศาสนาไทยยังคงดำเนินต่อไป การศึกษาล่าสุดของ พระมหาสมบุญ จันทโสโร (2566) พบว่า ทศนคติของคนไทยรุ่นใหม่ต่อการบรรพชาของผู้หญิงเริ่มเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่เปิดกว้างมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีการศึกษาสูงและเมือง

2. กรณีศึกษา 2: ไต๋หวัน - แบบแผนการต่อเนื่อง (Continuity Model)

1) พื้นฐานทางประวัติศาสตร์

ไต๋หวันเป็นหนึ่งในสงฆ์ยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยโบราณ ตามการศึกษาของ Heirman (2001) พบว่า ประเพณีภิกษุณีในจีนและไต๋หวันรักษาแนวปฏิบัติตาม Dharmaguptaka Vinaya ซึ่งเป็นหนึ่งในสำนักวินัยที่ได้รับการยอมรับในพุทธศาสนาเถรวาท การที่ภิกษุณีไต๋หวันมีฐานะทางกฎหมายและสังคมที่ชัดเจน ทำให้สามารถพัฒนาบทบาทและสร้างผลงานได้อย่างเต็มที่ DeVido (2010) พบว่า ภิกษุณีไต๋หวันในปัจจุบันมีจำนวนมากกว่าภิกษุ โดยคิดเป็นสัดส่วน 60:40

2) ผู้นำที่มีอิทธิพล

Master Cheng Yen (証嚴法師) ผู้ก่อตั้งมูลนิธิจื่อจี (Tzu Chi Foundation) เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของภิกษุณีที่สร้างผลกระทบต่อสังคมในระดับโลก มูลนิธิจื่อจีที่ท่านก่อตั้งในปี 1966 ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 10 ล้านคนใน 67 ประเทศ (Huang, 2009) องค์กรนี้ดำเนินงานใน 4 ภารกิจหลัก คือ การกุศล การแพทย์ การศึกษา และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ความสำเร็จของ Master Cheng Yen ได้เปลี่ยนภาพลักษณ์ของภิกษุณีจาก "ผู้ต้องการความช่วยเหลือ" เป็น "ผู้ช่วยเหลือสังคม" การศึกษาของ Yu (2013) พบว่า การเป็นผู้นำของผู้หญิงในมูลนิธิจื่อจีช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้หญิงในไต้หวันเห็นคุณค่าในตนเองและมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะมากขึ้น

Master Sheng Yen (聖嚴法師) ผู้ก่อตั้ง Dharma Drum Mountain เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของภิกษุที่สนับสนุนความเท่าเทียมทางเพศในพุทธศาสนา ท่านได้สถาปนา Dharma Drum Institute of Liberal Arts ซึ่งเปิดโอกาสให้ทั้งชายและหญิงศึกษาพุทธศาสตร์ในระดับสูง

3) โครงสร้างการศึกษาและการฝึกอบรม

ไต้หวันมีระบบการศึกษาสำหรับภิกษุณีที่พัฒนาแล้ว มี Buddhist Academy หลายแห่งที่เปิดสอนหลักสูตรพุทธศาสตร์สำหรับภิกษุณี เช่น Luminary Buddhist Institute และ Fo Guang University การศึกษาของ Jones (2003) พบว่า ภิกษุณีไต้หวันส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับอุดมศึกษา และหลายท่านมีปริญญาเอกด้านพุทธศาสตร์

4) ผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจ

ภิกษุณีไต้หวันมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคม การศึกษาของ Laliberté (2004) พบว่า องค์กรที่ดำเนินการโดยภิกษุณีมีงบประมาณรวมกันหลายพันล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี โดยมุ่งเน้นไปที่ (1) การศึกษา: Fo Guang University มีนักศึกษากว่า 10,000 คน (2) การแพทย์: โรงพยาบาลจื่อจีมีสาขากว่า 6 แห่ง ให้บริการผู้ป่วยปีละกว่า 1.5 ล้านคน (3) การสิ่งแวดล้อม: โครงการรีไซเคิลของจื่อจีช่วยลดขยะกว่า 100,000 ตันต่อปี (4) การบรรเทาภัยพิบัติ: มูลนิธิจื่อจีเป็นองค์กรแรกที่เข้าช่วยเหลือในภัยพิบัติหลายครั้ง รวมทั้งสึนามิในมหาสมุทรอินเดียปี 2004

5) การสนับสนุนนานาชาติ

ภิกษุณีไต้หวันมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการฟื้นฟูภิกษุณีในประเทศอื่น การศึกษาของ Li (2000) พบว่า ภิกษุณีไต้หวันได้เข้าร่วมในพิธีอุปสมบทที่พุทธคยาในปี 1998 ซึ่งเป็นการอุปสมบทภิกษุณีครั้งแรกในอินเดียหลังจากหายไปนานนับศตวรรษ

3. กรณีศึกษา 3: ศรีลังกา - แบบแผนการฟื้นคืน (Revival Model)

1) บริบททางประวัติศาสตร์

ศรีลังกามีประวัติศาสตร์ยาวนานของภิกษุณีสงฆ์ ตาม Dipavamsa และ Mahavamsa บันทึกว่า ภิกษุณี Sanghamitta เดินทางจากอินเดียมาศรีลังกาในสมัยพระเจ้าอโศกและได้ให้การอุปสมบทแก่เจ้าหญิง Anula และสตรีในราชวงศ์อีก 500 คน (Bartholomeusz, 1994)

อย่างไรก็ตาม ภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกาได้สูญหายไปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 11 อันเนื่องมาจากการรุกรานของต่างชาติและสงครามที่ต่อเนื่อง การฟื้นฟูในปัจจุบันจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภิกษุณีไต้หวันและเกาหลี

2) กระบวนการฟื้นฟูในยุคสมัยใหม่

การฟื้นฟูภิกษุณีในศรีลังกาเริ่มต้นอย่างจริงจังในทศวรรษ 1990 โดยมี Bhikkhuni Kusuma เป็นผู้นำ การศึกษาของ Salgado (2013) พบว่า Bhikkhuni Kusuma ได้รับแรงบันดาลใจจากการเข้าร่วม Sakyadhita Conference ครั้งแรกในปี 1987 และได้ทำงานร่วมกับ Dr. Chatsumarn Kabilsingh (ปัจจุบันคือแม่ชี ดร.ชาติปุณณ์) ในการผลักดันประเด็นนี้

3) ความท้าทายและการต่อต้าน

การฟื้นฟูภิกษุณีในศรีลังกาเผชิญกับการต่อต้านจากคณะสงฆ์ดั้งเดิม โดยเฉพาะจาก Malwatte และ Asgiriya chapters ซึ่งเป็นสองสำนักใหญ่ของพุทธศาสนาเถรวาทในศรีลังกา การศึกษาของ Kawanami (2007) พบว่า การต่อต้านมาจาก 3 ประเด็นหลักได้แก่ (1) ข้อกังวลเรื่องความถูกต้องของการอุปสมบท: การที่ภิกษุณีสงฆ์ขาดหายไปแล้วจะสามารถฟื้นคืนได้หรือไม่ (2) ความกังวลเรื่องอำนาจและทรัพยากร: การมีภิกษุณีจะส่งผลกระทบต่อกระจายอำนาจและทรัพยากรในคณะสงฆ์ (3) ประเด็นทางวัฒนธรรม: การเปลี่ยนแปลงที่อาจส่งผลกระทบต่อประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม

4) ความคืบหน้าและผลสำเร็จ แม้จะมีการต่อต้าน แต่การฟื้นฟูภิกษุณีในศรีลังกาก็ได้ความคืบหน้า ในปี 1996 มีการอุปสมบทภิกษุณีครั้งแรกในศรีลังกายุคใหม่ที่ Sarnath ประเทศอินเดีย โดยมีภิกษุณีไต้หวันและเกาหลีร่วมในพิธี การศึกษาของ Gombrich & Obeyesekere (1988) พบว่า ภิกษุณีศรีลังกาได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพุทธศาสนิกชนที่มีการศึกษาสูงและผู้หญิงที่ทำงานด้านพัฒนาสังคม ปัจจุบันมีภิกษุณีในศรีลังกาประมาณ 1,000 รูป (Salgado, 2013)

ผู้เขียนมีความเห็นว่าการฟื้นฟูภิกษุณีผ่าน 3 แบบแผน คือ แบบแผนการต่อต้าน (ไทย) แบบแผนการต่อเนื่อง (ไต้หวัน) และแบบแผนการฟื้นคืน (ศรีลังกา) การจำแนกนี้แสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟูภิกษุณีเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละสังคมในแต่ละประเทศ

สรุปประเด็นจากการศึกษาเปรียบเทียบ 3 ประเทศ ผู้เขียนเห็นว่าการฟื้นฟูภิกษุณีมี 3 แบบแผนที่แตกต่างกัน คือ การต่อต้าน (ไทย) การต่อเนื่อง (ไต้หวัน) และการฟื้นคืน (ศรีลังกา) ซึ่งแต่ละแบบแผนขึ้นอยู่กับปัจจัยเชิงโครงสร้างทางกฎหมาย สถาบัน และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ความสำเร็จของการฟื้นฟูไม่ได้ขึ้นอยู่กับความพยายามของบุคคลเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากรัฐ สังคม และเครือข่ายนานาชาติ พร้อมทั้งการมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง

แผนภาพสรุปกระบวนการฟื้นฟูภิกษุณี

แผนภาพที่ 1 แผนภาพสรุปกระบวนการฟื้นฟูภิกษุณี

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในไต้หวัน ศรีลังกา และไทย

หัวข้อเปรียบเทียบ	ไต้หวัน	ศรีลังกา	ไทย
แบบแผนการฟื้นฟู	แบบแผนการต่อเนื่อง (Continuity Model)	แบบแผนการฟื้นคืน (Revival Model)	แบบแผนการต่อต้าน (Resistance Model)
สถานะภิกษุณีสงฆ์	มีต่อเนื่องตั้งแต่โบราณ ไม่เคยสูญหาย รักษาแนวปฏิบัติตาม Dharmaguptaka Vinaya	เคยมีแต่สูญหายในศตวรรษที่ 11 กำลังฟื้นฟูตั้งแต่ปี ค.ศ. 1996 ผ่านความช่วยเหลือจากไต้หวันและเกาหลี	ไม่เคยมีในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ห้ามโดยประกาศมหาเถรสมาคม พ.ศ. 2471

หัวข้อเปรียบเทียบ	ไต้หวัน	ศรีลังกา	ไทย
ผู้นำสำคัญ	Master Cheng Yen (證嚴法師) Master Sheng Yen (聖嚴法師)	Bhikkhuni Kusuma ผู้บุกเบิกการฟื้นฟูที่ได้รับแรงบันดาลใจจากการเข้าร่วมประชุม Sakyadhita ปี 1987	แม่ชีคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญ ภิกษุณีธัมมันทา (รศ. ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์)
สถานะทางกฎหมาย	ได้รับการยอมรับเต็มรูปแบบ มีสิทธิเท่าเทียมกับภิกษุ รัฐไม่แทรกแซงให้อิสระภาพในการบริหาร	ยังไม่เป็นทางการอย่างสมบูรณ์ แต่ได้รับการยอมรับในสังคม คณะสงฆ์ดั้งเดิมบางกลุ่มยังต่อต้าน	ไม่ได้รับการยอมรับ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ตามมหาเถรสมาคม
ปัจจัยแห่งความสำเร็จ	<ul style="list-style-type: none"> ผู้นำมีวิสัยทัศน์และเสน่ห์ การสนับสนุนจากรัฐ สังคมเปิดกว้าง ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ เครือข่ายนานาชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> ผู้นำมีความมุ่งมั่น ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ สังคมเริ่มยอมรับ เครือข่าย Sakyadhita 	<ul style="list-style-type: none"> ผู้นำมีความกล้า การเชื่อมโยงระดับบุคคล คนรุ่นใหม่เริ่มเปิดกว้าง
อุปสรรคหลัก	<ul style="list-style-type: none"> ต้องรักษามาตรฐาน ต้องพิสูจน์ตัวเองอยู่เสมอ แข่งขันกับภิกษุ 	<ul style="list-style-type: none"> การต่อต้านจากคณะสงฆ์ดั้งเดิม ข้อโต้แย้งเรื่องความชอบธรรม ความไม่แน่นอนทางกฎหมาย 	<ul style="list-style-type: none"> มหาเถรสมาคมต่อต้าน ความเชื่อทางวัฒนธรรม ขาดการสนับสนุนจากรัฐ โครงสร้างสังคมปิตาธิปไตย
ผลกระทบต่อสังคม	<ul style="list-style-type: none"> มูลนิธิการกุศล อาสาสมัคร 10 ล้านคน โรงพยาบาลมหาวิทยาลัย ผลกระทบระดับโลก 	<ul style="list-style-type: none"> ช่วยเหลือชุมชน โครงการขนาดเล็ก มีศักยภาพพัฒนา ผลกระทบระดับท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> แม่ชีทำงานการกุศล ไม่ได้รับการสนับสนุนที่ชัดเจน ขอบเขตจำกัด
จำนวนภิกษุณีปัจจุบัน	มากกว่าภิกษุ (60:40)	ประมาณ 1,000 รูป	ไม่มีอย่างเป็นทางการ

สรุป

การศึกษาเปรียบเทียบการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในไต้หวัน ศรีลังกา และไทย แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับหลายมิติ ตั้งแต่การตีความหลักพระธรรมวินัย ไปจนถึงปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การจำแนกเป็น 3 แบบแผน ได้แก่ แบบแผนการต่อเนื่อง (ไต้หวัน) แบบแผนการฟื้นคืน (ศรีลังกา) และแบบแผนการต่อต้าน (ไทย) ช่วยให้เข้าใจถึงความแตกต่างในบริบทและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

ความสำเร็จของไต้หวันสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อภิกษุณีได้รับการยอมรับทางกฎหมายและสังคม มีผู้นำที่เข้มแข็ง และได้รับการสนับสนุนจากรัฐ จะสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมได้อย่างมหาศาล โดยเฉพาะในด้านการกุศล การศึกษา และการแพทย์ กรณีของศรีลังกาแสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟูเป็นไปได้แม้ภิกษุณีสงฆ์จะสูญหายไปแล้ว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศและการยอมรับจากสังคม ขณะที่สถานการณ์ในไทยชี้ให้เห็นว่าอุปสรรคเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะกฎหมายและจุดยืนของสถาบันศาสนา เป็นความท้าทายที่สำคัญที่สุด

การฟื้นฟูภิกษุณีไม่ได้เป็นเพียงประเด็นทางศาสนาเท่านั้น แต่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กว้างขวางขึ้น โดยเฉพาะการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมทางเพศและการปรับตัวของศาสนาในโลกสมัยใหม่ บทเรียนจากการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการฟื้นฟูที่ประสบความสำเร็จต้องอาศัยการผสมผสานระหว่างผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ การสนับสนุนจากสถาบัน ทศนคติทางสังคมที่เปิดกว้าง และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างประเทศ ซึ่งจะเป็นแนวทางสำคัญสำหรับประเทศอื่นที่กำลังพิจารณาการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงศ์ วรรณพานิชย์. (2563). *ภิกษุณีในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2547). *การศึกษาพระพุทธศาสนา: หลักและวิธี*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมบุญรณ์ จันทโสโร. (2566). ทศนคติของคนไทยต่อการบรรพชาของผู้หญิง: การศึกษาเชิงสำรวจ. *วารสารมหาจุฬาราชการ*, 40(2), 45-62.
- กัญญาเถระสมาคม. (2471). *ประกาศเรื่องการห้ามภิกษุให้การอุปสมบทแก่ผู้หญิง*.
- Bartholomeusz, T. J. (1994). The female mendicant in Buddhist Sri Lanka. In J. M. Cabezon (Ed.), *Buddhism, sexuality and gender* (pp. 274-285). Albany: State University of New York Press.
- Bartholomeusz, T. J. (1994). *Women under the bo tree: Buddhist nuns in Sri Lanka*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Casanova, J. (1994). *Public religions in the modern world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chatsumarn, K. (2004). Thai Buddhist nuns and the struggle for women's rights. *Journal of Southeast Asian Studies*, 35(2), 147-164.

- Cheng, W. Y. (2007). *Buddhist nuns in Taiwan and Sri Lanka: A critique of the feminist perspective*. London: Routledge.
- DeVido, E. A. (2010). *Taiwan's Buddhist nuns*. Albany: State University of New York Press.
- DeVido, E. A. (2015). The influence of Chinese Buddhist nuns on Taiwanese society. *Contemporary Buddhism*, 16(1), 91-112.
- Gombrich, R., & Obeyesekere, G. (1988). *Buddhism transformed: Religious change in Sri Lanka*. Princeton: Princeton University Press.
- Gross, R. M. (1993). *Buddhism after patriarchy: A feminist history, analysis, and reconstruction of Buddhism*. Albany: State University of New York Press.
- Heirman, A. (2001). *The discipline in four parts: Rules for nuns according to the Dharmaguptakavinaya*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Huang, J. (2009). *Charisma and compassion: Cheng Yen and the Buddhist Tzu Chi movement*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jackson, P. A. (2003). *Buddhadasa: Theravada Buddhism and modernist reform in Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Jones, C. B. (2003). *Women saints in Hinduism and Buddhism: Liberation and religious identity*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Kabilsingh, C. (2001). *Thai women in Buddhism*. Berkeley: Parallax Press.
- Kawanami, H. (2007). The bhikkhuni ordination debate: Global aspirations, local concerns, with special emphasis on the views of the monastic community in Burma. *Buddhist Studies Review*, 24(2), 226-244
- Keyes, C. F. (2014). *Finding their voice: Northern Thai women and the question of women's ordination in Thai Buddhism*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Keyes, C. F. (2016). Theravada Buddhism and the challenge of modernity in Southeast Asia. *Contemporary Buddhism*, 17(1), 25-43.
- Laliberté, A. (2004). *The politics of Buddhist organizations in Taiwan, 1989-2003: Safeguard the faith, build a pure land, help the poor*. London: RoutledgeCurzon.
- Li, Y. C. (2000). Ordination, legitimacy, and sisterhood: The international full ordination ceremony in Bodhgaya. In K. L. Tsomo (Ed.), *Innovative women in Buddhism* (pp. 168-192). Richmond: Curzon Press.
- Lindberg Falk, M. (2007). *Making fields of merit: Buddhist female ascetics and gendered orders in Thailand*. Copenhagen: NIAS Press.
- Martin Seeger. (2006). The bhikkhuni-ordination controversy in Thailand. *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, 29(1), 155-183.

- Salgado, N. S. (2013). *Buddhist nuns and gendered practice: In search of the female renunciant*. Oxford: Oxford University Press.
- Tsomo, K. L. (Ed.). (1999). *Buddhist women across cultures: Realizations*. Albany: State University of New York Press.
- Weber, M. (1963). *The sociology of religion* (E. Fischoff, Trans.). Boston: Beacon Press. (Original work published 1922)
- Wijayaratna, M. (2010). *Buddhist nuns: The birth and development of a women's monastic order*. Kandy: Buddhist Publication Society.
- Wilson, L. (2001). *Charming cadavers: Horrific figurations of the feminine in Indian Buddhist hagiographic literature*. Chicago: University of Chicago Press.